

О. Д. Гудзинський,
С. М. Судомир

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті обґрунтовано цільову спрямованість діяльності підприємств та запропоновано методологічний підхід до формування результативної системи управління ризиками. Доведено, що формування результативної системи управління ризиками слід здійснювати на вимогах таких принципів: цільової спрямованості, системності, випереджувальної готовності, біфуркації, синергетичності, передбачуваності, обґрунтованого рівня допустимості відхилень у процесі діяльності підприємства, альтернативності та варіантності рішень, рівня повноти інформації, асиметрії інформації, обов'язковості оцінки явищ і процесів з точки зору корисності, некорисності і шкідливості, комплексності та ін.

Ключові слова: ризики, управління, соціально-економічні системи.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку ринкових відносин розширюються економічні зв'язки між суб'єктами діяльності як на внутрішньому, так безпосередньо і зовнішньому ринках при взаємодії із контрагентами корпоративного інтересу. Підвищується тіснота зв'язку і взаємозалежність між факторами забезпечення успіху в діяльності підприємницьких структур. В цих умовах підсилюються вимоги до рівня обґрунтованості усіх стадій управлінського процесу:

- обґрунтування ціннісних орієнтацій підприємств як системних цілісностей та базової основи напрямів їх поведінки;
- вибору стратегічних зон господарювання та сегментів ринку;
- обґрунтування стратегічних напрямів розвитку соціально-економічної системи;
- формування системи факторів забезпечення стійкого динамічного розвитку підприємств;
- формування системи управління факторами забезпечення результативної діяльності підприємств за прогнозованими напрямами, програмами, цілями, задачами, стратегіями;
- формування результативної системи функціонального забезпечення діяльності підприємств в логістичному ланцюгу просування товару від виробника до споживача;
- формування результативної системи контролю, відповідальності, здійснення моніторингових процесів;
- забезпечення результативності управлінських рішень та управлінських процесів на всіх етапах управління та ін.

Залежно від рівня обґрунтованості та сформованості функціональних підсистем і системи управління в цілому створюватимуться передумови формування результативного потенціалу підприємства як соціально-економічного утворення.

При обґрунтуванні етапних підходів до формування потенціалу підприємств та системи управління його розвитком необхідно їх оцінювати з точки зору корисності, некорисності і шкідливості. Це дозволить ще на стадії проектування (створення системи) передбачити можливі критичні зони ризику як точки посиленого контролю в системі управління по відхиленню. Однак в реальній практиці в більшості підприємницьких структур оцінка явищ, процесів в такому аспекті не проводиться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню проблеми в області формування результативної системи управління ризиками присвячені праці таких вчених-економістів: Вітлінського В., Кузьміна О., Кочеткова В., Нечипорук О. та ін. Однак недостатньо оцінюються такі фактори ризику, як: політичний, стан розвитку конкурентності обраних в стратегічних зонах господарювання та сегментах ринку; просторово-часовий ситуаційного спрямування; комбінація в системі «сильні сторони і можливості, сильні сторони і загрози»; фактори інституційного, інтелектуального, соціального спрямування; організаційний розвиток в системі – цінностей, організаційної культури, культури організації, управлінського профілю; екологічний, компетентності та ін. Все це в сукупності не сприяє підвищенню результативності діяльності підприємств як соціально-економічних систем. Рівень ризикованості в діяльності підприємств аграрного сектора економіки досить високий.

Постановка завдання. Обґрунтувати цільову спрямованість діяльності підприємств та запропонувати методологічний підхід до формування результативної системи управління ризиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищенню рівня динамічно-стратегічної стабільності діяльності підприємств повинна сприяти сформована система управління ними як цілісностями та її складовими за видами: інноваційним, стратегічним, конкурентоспроможним, інвестиційним, потенціалом, соціально-економічним розвитком, інтелектуальним, ризиками та ін.

Управління ризиками – це складова системи управління і виступає як самостійно-локальна система, яка повинна бути сформована на вимогах системності і включати:

- цільову спрямованість розвитку підприємств;
- цільову спрямованість управління ризиками як системної цілісності;
- функціонально забезпечуючі цілі реалізації загальної цілі;
- система задач стратегічного, поточного і оперативного характеру;
- об'єкти управління ризиками;
- суб'єкти управління ризиками;
- методичний інструментарій дослідження, інформаційного забезпечення та оцінки управління ризиками;

– механізми управління ризиками.

Важливою складовою методології формування результативної системи управління ризиками є обґрунтування цільової спрямованості діяльності підприємства:

– перш за все необхідно уточнити напрями розвитку підприємств з урахуванням можливих типів їх реакції та поведінки, а саме: інноваційний, конкурентоспроможний, стратегічний, експортно-орієнтований, прирістно-розширеного відтворення, диверсифікаційний, корпоративно-інтеграційного спрямування;

– по-друге, оцінити зовнішнє ринкове середовище загальносистемного характеру та конкретно обраної стратегічної зони господарювання в напрямку оцінки рівня розвитку конкурентності, сильних сторін і можливостей, слабких сторін і загроз;

– по-третє, оцінити внутрішньо системне середовище – його потенційні можливості та слабкі сторони, які можуть викликати загрози;

– по-четверте, сформувати портфель стратегій реалізації загального напрямку розвитку підприємства. Останній повинен бути сформований на вимогах системності і охоплювати: стратегічний рівень, поточний рівень, оперативний (ситуаційний) рівень.

Важливим етапом методології формування системи управління ризиками та оцінки результативності є запропонована нами система принципів та методів дослідження.

Формування результативної системи управління ризиками слід здійснювати на вимогах таких принципів, як: цільової спрямованості, системності, випереджувальної готовності, біфуркації, синергетичності, передбачуваності, обґрунтованого рівня допустимості відхилень в процесі діяльності підприємства, альтернативності та варіантності рішень, рівня повноти інформації, асиметрії інформації; обов'язковості оцінки явищ і процесів з точки зору корисності, некорисності і шкідливості; комплексності та ін.

При такому підході і максимально достатньому врахуванні вимог названих принципів в процесі розробки планів стратегічного розвитку підприємств та формуванні системи управління результативністю їх діяльності і ризиками створюватимуться передумови забезпечення ефективного функціонування господарюючих структур. Однак кінцева результативність діяльності підприємств визначатиметься здатністю системи управління в оперативному варіанті дій забезпечити реалізацію відповідних програм шляхом здійснення інформаційної, маркетингової, аналітичної, контрольної функції. Останні слід розглядати як функціонально забезпечуючі підсистеми системи управління підприємством як цілісністю та системи управління ризиками і економічною безпекою.

Важливою складовою в системі управління ризиками є оцінка діяльності підприємства та системи управління нею з позицій виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами. Рівень виконання зобов'язань підприємства перед ними визначає ринковий іміджевий їх статус і є базовою основою для оцінки рівня стійкої стабільності і не ризикованості діяльності соціально-економічних систем (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії результативності залежно від вимог суб'єктів зовнішнього середовища

Суб'єкти комунікаційних зв'язків (суб'єкти оцінки)	Вимоги до організаційних формувань	Критерії результативності (показники результативності)
Юридичні особи, які відповідають за бюджетне поповнення	Забезпечення повноти і своєчасності надходження коштів до бюджетних та інших фінансових структур Забезпечення фінансової стабільності та фінансового розвитку	Повнота та своєчасність поповнення бюджету Фінансова стабільність та фінансовий розвиток
Юридичні особи, які відповідають за використання бюджетних коштів згідно з цільовими програмами	Забезпечення повноти та ефективності використання бюджетних інвестицій згідно з цільовими програмами	Повнота використання бюджетних інвестицій Цільова спрямованість використання бюджетних інвестицій
Банківська система	Забезпечення повернення кредитних ресурсів з виплатою процентних ставок. Забезпечення ефективного використання банківського кредитного капіталу. Забезпечення ефективного використання інвестиційного капіталу банківської системи. Забезпечення фінансової стабільності та надійності організаційного формування	Інвестиційно-кредитна привабливість організаційного формування Повнота і своєчасність повернення кредитних ресурсів. Фінансова стабільність. Ефективність використання кредитного та інвестиційного капіталу
Виробничі контактні аудиторії	Забезпечення виконання договірних зобов'язань Забезпечення якості продукції Забезпечення надійності у взаємовідносинах господарюючих структур Забезпечення єдності економічних інтересів у взаємовідносинах юридичних осіб	Рівень виконання договірних зобов'язань Рівень якості продукції Рівень надійності підприємства Рівень збалансованості інтересів
Екологічні служби та організації	Забезпечення параметрів екологічності техніко-технологічних процесів, продукції Фінансове забезпечення екологічних програм	Рівень дотримання параметрів екологічності виробничої діяльності Рівень фінансової підтримки екологічних програм
Конкурентне середовище	Забезпечення конкурентного статусу організаційного формування Забезпечення інвестиційної привабливості Забезпечення інноваційної мобільності Забезпечення певного рівня іміджу організації	Рівень конкурентного статусу організаційного формування Рівень інвестиційної привабливості Рівень іміджу організаційного формування Рівень інноваційної мобільності
Акціонери	Забезпечення стабільності та зростання курсової ціни акцій Забезпечення достатнього (бажаного з точки зору акціонерів) рівня виплати дивідендів. Забезпечення фінансової стабільності та іміджу організаційного формування	Курсова вартість акцій Рівень виплати дивідендів Рівень фінансової стабільності та іміджу організаційного формування

Продовження табл. 1

Суб'єкти комунікаційних зв'язків (суб'єкти оцінки)	Вимоги до організаційних формувань	Критерії результативності (показники результативності)
Населення території, де розташовується господарююча структура	Сприяння розвитку соціальної інфраструктури Спонсорська допомога різним фізичним особам, які потребують її Спонсорська допомога об'єктам соціальної інфраструктури села Забезпечення робочими місцями	Рівень розвитку соціальної інфраструктури на території розташування та виробничої діяльності підприємства Рівень спонсорської допомоги юридичним особам соціальної інфраструктури та фізичним особам села Рівень забезпечення населення території робочими місцями
Стратегічний менеджмент	Забезпечення обґрунтованості стратегій розвитку організаційного формування Забезпечення обґрунтованості зон господарювання Готовність менеджменту до реалізації стратегій розвитку згідно з обраними сегментами ринку та зонами господарювання	Рівень обґрунтованості стратегій розвитку організаційного формування Рівень обґрунтованості зон господарювання Рівень обґрунтованості сильних і слабких сторін організаційного формування, його можливостей і загроз. Рівень готовності менеджменту до формування можливостей реалізації стратегій розвитку організаційного формування Рівень реалізації стратегій щодо досягнення стратегічних цілей згідно з обраними напрямками діяльності та зонами господарювання
Споживачі згідно з обраними сегментами ринку	Забезпечення високої якості продукції Забезпечення адекватності споживчої вартості продукції та її реалізаційної ціни Забезпечення відповідності реалізаційної ціни на продукцію рівню реальних доходів населення	Якість продукції Збалансованість ціни продукції та її споживчої вартості Збалансованість ціни продукції та реальних доходів населення
Держава та лінійні державні органи управління	Забезпечення робочими місцями населення території Забезпечення виконання договірних (контрактних) зобов'язань Вклад у розвиток території регіону	Рівень забезпечення робочими місцями населення території Рівень створення додаткових робочих місць Рівень виконання договірних зобов'язань. Вклад у розвиток території згідно з цільовими програмами

Закінчення табл. 1

Суб'єкти комунікаційних зв'язків (суб'єкти оцінки)	Вимоги до організаційних формувань	Критерії результативності (показники результативності)
Служби організаційного формування: а) маркетингова	Забезпечення своєчасного вивчення ринку та внесення змін до поведінки фірми на ньому Обґрунтованість вибору зон господарювання та сегментів ринку Ситуаційна мобільність служби маркетингу Обґрунтованість вибору системи просування товарів на ринку	Своєчасність інформаційного забезпечення суб'єктів діяльності про стан та розвиток зовнішнього середовища Рівень обґрунтованості рішень щодо вибору зон господарювання, сегментів ринку Рівень ситуаційного реагування на зміни у зовнішньому середовищі Рівень ефективності системи просування продукції на ринку
б) технологічної підготовки виробництва	Формування раціональної системи біологічного потенціалу підприємства з урахуванням досягнень НТП Обґрунтованість системи заходів щодо використання біологічного потенціалу підприємства Забезпечення ефективності процесів щодо використання біологічного потенціалу підприємства	Рівень сформованості біологічного потенціалу підприємства Рівень використання біологічного потенціалу підприємства Рівень ефективності використання біологічного потенціалу підприємства
в) технічної підготовки виробництва	Формування технічного потенціалу, адекватного вимогам технологічного Оперативна готовність технічної підсистеми до здійснення виробничих процесів Забезпечення технічної мобільності підприємства	Рівень сформованості технічного потенціалу підприємства Рівень готовності технічної підсистеми до здійснення виробничих процесів Рівень реагування технічної системи на зміни у зовнішньому середовищі
г) планово-економічного та обліково-аналітичного забезпечення менеджменту	Забезпечення проектною збалансованістю організаційної системи та менеджменту Забезпечення діагностики організаційної системи та менеджменту Інформаційне забезпечення менеджменту щодо реалізації рішень, стратегій, досягнення цілей, факторів зовнішнього середовища, розвитку та розв'язання ситуацій Забезпечення законності у процесі господарської діяльності	Рівень обґрунтованості планових рішень щодо збалансованості організаційної системи та менеджменту Рівень ефективності діяльності щодо діагностики організаційної системи та менеджменту Рівень інформаційного забезпечення менеджменту Дотримання законності у процесі діяльності

Джерело: [8, с. 547–550]

Для одержання необхідної інформації згідно критеріїв оцінки результативності діяльності підприємств та системи управління ризиками нами обґрунтована система методів дослідження та оцінки, яка охоплює загальноприйняті методи: статистичний; метод аналіз доцільності витрат; метод експертних оцінок; метод використання аналогій; аналітичний метод; статистичний метод. Для поглиблення дослідження та оцінки якісних параметрів вважаємо за доцільне використовувати такі методи, як:

– матриця альтернатив результативності;

- методологія SWOT-аналізу;
- методологія визначення потреб в капіталі;
- методологія формування управлінського профілю
- методологія визначення економічної рентабельності активів на основі використання коефіцієнта маржі та коефіцієнта трансформацій;
- функціонально-вартісний аналіз та ін.

Висновок. При запропонованому методологічному підході до формування результативної системи управління ризиками та максимально достатньому врахуванні вимог названих принципів в процесі розробки планів стратегічного розвитку підприємств створюватимуться передумови забезпечення ефективного функціонування господарюючих структур.

Список використаної літератури

1. Вітлінський В. В., Верченко П. І., Сігал А. В., Наконечний Я. С. Економічний ризик: ігрові моделі. Київ: КНЕУ, 2002. 446 с.
2. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения : учеб. пособ. Москва: Дело и Сервис, 2002. 160 с.
3. Гудзинський О. Д., Судомир С. М. Ризики та економічна безпека соціально-економічних систем. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія: економічні науки.* 2014. № 2 (26). С. 35–38.
4. Гудзинський О. Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. Управління ризиками та економічною безпекою. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 237 с.
5. Кочетков В. Н., Шипова Н. А. Экономический риск и методы его измерения: учеб. пособ. Киев: Европейский университет финансов, информационных систем, менеджмента и бизнеса, 2000. 68 с.
6. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Муқан О. В., Сиротинська Н. М. Управління ризиками в системі процесно-структурованого менеджменту *Ефективна економіка.* № 4. 2011. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=530>
7. Лук'янова В. В. Діагностика ризику діяльності підприємства. Хмельницький: ПП Ковальський В. В., 2007. 312 с.
8. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): колективна монографія за заг. ред. О. Д. Гудзинського. Київ: Аграр Медіа Груп, 2012. 771 с.

References

1. Vitlinsky, V. V., Verchenko, P. I., Sihal, A. V., Nakonechniy, Y. S. (2002) Ekonomichnyy ryzyk: ihrovi modeli. Kyiv, KNEU, 446 p [in Ukrainian].
2. Granaturov, V. M. (2002) E'konomicheskij risk: sushhnost, metody' izmereniya, puti snizheniya. Moscov, Delo I servis, 160 p. [in Russian].
3. Hudzynskiy, O. D., Sudomyr, S. M. (2014) Ryzyky ta ekonomichna bezpeka sotsial'no-ekonomichnykh system. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky).* № 2(26), pp. 35–38 [in Ukrainian].
4. Hudzynskiy, O. D., Sudomyr, S. M., Hurenko, T. O. (2010) Upravlinnya ryzykamy ta ekonomichnoyu bezpekoyu. Kyiv: IPK DSZU, 237 p. [in Ukrainian].
5. Kochetkov, V. N., Shypova, N. A. (2000) E'konomicheskij risk i metody' ego izmereniya. Kyiv, Yevropejskij universitet finansov, informacionnykh system, menedzhmenta i biznesa, 68 p. [in Ukrainian].
6. Kuz'min, O. YE., Mel'nyk, O. H., Mukan, O. V., Syrotyns'ka N. M. (2011) Upravlinnya ryzykamy v systemi protsesno-strukturovanoho menedzhmentu *Efektivna ekonomika*, № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=530> [in Ukrainian].
7. Lukianova, V. V. (2007) Diagnostyka ryzyku diialnosti pidpriemstva. Khmelnyczkyi, PP Kovalskyi, 312 p. [in Ukrainian].
8. Systema menedzhmentu instytutsional'noyi transformatsiyi ekonomiky Ukrayiny (teoretyko-metodolohichnyy aspekt): kolektyvna monohrafiya za zah. red. O. D. Hudzynskoho (2012) Kyiv: Ahrar Media Hrup, 771 p. [in Ukrainian].

O. D. Gudzynskiy,
S. M. Sudomyr

THE RISK MANAGEMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS: METHODOLOGICAL ASPECT

Introduction. *In modern conditions of the market economy development economic relations between subjects of activity both in domestic and foreign markets directly in the interaction with contractors of corporate interests are expanding. The tightness of communication and interdependence between the factors leading to the success of entrepreneurial structures activities are increasing. Under these conditions the requirements to the level of validity of all stages of control process are amplified.*

Problem statement. *The risk factors, such as: organizational development in the priority system, corporate culture, organizational culture, management profile; environmental, competence etc., are not enough evaluated. All this together does not help to improve the performance of companies' activities as social-economic systems.*

Target setting. *The target orientation of enterprises' activities is proved and methodological approach to the formation of effective risk management system is proposed.*

Results. *The risk management is the component of management system and as the self-local system should be formed on the requirements of the systems, including: the target orientation of enterprises activities, the target orientation of the risk management as the system integrity; the functional providing goals of the implementation of the general objectives; the tasks system of strategic, operational and current character; the objects of the risk management; the subjects of the risk management; the methodological tools of the research, the informational support and evaluation of the risk management; the mechanisms of the risk management.*

Forming of effective risk management system should be implemented on the requirements of such principles: task orientation, systems, proactive readiness, bifurcation, synergy, predictability, reasonable level of the acceptability of the deviations in the company activities, the alternative and variance of the solutions, the information completeness level, the information asymmetry; the evaluation obligatoriness of the phenomena and processes in terms of usefulness, uselessness and harmfulness; complexity and so on.

Conclusion. *In the proposed methodological approach to the formation of effective risk management system and the maximum sufficient regard to the requirements of the mentioned principles in the process of the plans of strategic development of enterprises the preconditions for effective functioning of economic structures will be created.*

Keywords: *risks, management, socio-economic systems.*